

УДК 343.985

О. В. Фунікова, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розглянуто поняття комунікації в широкому філософському значенні. Досліджено різні підходи щодо визначення сутності цього терміна. Показано співвідношення комунікації з такою категорією як спілкування, а також проаналізовано її криміналістичну природу.

Ключові слова: комунікація, комунікативні процеси, структура комунікації, спілкування.

Комунікація завжди є загальною та необхідною умовою існування будь-яких інформаційних процесів. Відповідно всякий інформаційний обмін завжди спричинений певними комунікативними особливостями. У літературі існує багато різних визначень комунікації. Одні науковці відводять комунікації досить скромне місце в системі соціальних відносин, розглядаючи її лише як процес створення й передавання значущих повідомлень у неформальній бесіді, груповій взаємодії або публічному виступі¹; інші під комунікацією розуміють «акт індивідуального спілкування, який відображає певну позамовну ситуацію»².

У широкому філософському сенсі комунікація розглядається як соціальний процес. Він може бути пов'язаний або зі спілкуванням, тобто обміном думками, поведінкою, або із передаванням за допомогою символів смислового висловлювання від однієї свідомості до іншої³. К. Менг підкреслює, що комунікація – це вид діяльності, який складається із виробництва та сприйняття мовних знаків і забезпечує специфічну зміну між екстеріоризацією духовної діяльності та зворотним перевтіленням екстеріоризованої духовної діяльності в зміст свідомості⁴. Н. Л. Грейдіна під комунікацією пропонує розуміти складну, розчленовану на рівні «систему трансляції й сприйняття інформаційного потоку від експедієнта до реципієнта й у протилежному напрямку в межах певного соціального контексту»⁵. Г. Г. Почепцов уважає,

¹ Див.: Вердербер Р. Психология общения. Полный курс / Р. Вердербер, К. Вердербер. — СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. — С. 19.

² Верецагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верецагин, В. Г. Костомаров. — М.: Рус. яз., 1980. — С. 50.

³ Див.: Жданова Е. В. Личность и коммуникация: практикум по речевому взаимодействию / Е. В. Жданова. — М.: Флинта; Наука, 2010. — С. 6.

⁴ Див.: Менг К. Семантические проблемы лингвистического исследования коммуникации / К. Менг // Психолингвистические проблемы семантики. — М.: Наука, 1983. — С. 223.

⁵ Грейдіна Н. Л. Взаимодействие вербальных и невербальных средств в коммуникативном акте: на материале английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Грейдіна Надежда Леонидовна. — Пятигорск, 1996. — С. 88.

що комунікацією слід називати процеси перекодування вербальної інформації в невербальну сферу й навпаки¹. В. В. Дементьєв визначає комунікацію як взаємодію осіб, що складається із спілкування, обміну комунікативними актами і їх інтерпретації; відповідно до інтеракційної моделі комунікації це поняття тлумачиться автором як конструктивний елемент культури, діяльності та соціальних відносин, тобто набагато ширше, ніж простий обмін інформацією або репрезентація позакомунікативної дійсності. За такого розуміння В. В. Дементьєв особливо підкреслює соціокультурний і суспільний характер комунікації, а також інтеракційну та символічну зумовленість комунікативних значень і сенсів, які передаються та приймаються².

Найбільш значущою працею з узагальнення теоретичних традицій у вивченні комунікації на сьогодні, безумовно, вважається робота Р. Крейга (концепція Р. Крейга), у якій автор виокремлює сім загальних теоретичних традицій щодо розуміння та визначення комунікації, а саме: риторична, семіотична, феноменологічна, кібернетична (процесно-інформаційна), соціально-психологічна, соціокультурна, критична. За інтерпретацією Р. Крейга, риторичний аспект розглядає комунікацію як практичне мистецтво проведення бесіди; семіотичний підхід під комунікацією розуміє міжсуб'єкту взаємодію, опосередковану відповідними знаками; феноменологічний напрямок тлумачить комунікацію як отримання досвіду; кібернетична теорія розглядає досліджуване поняття як процес оброблення інформації; соціопсихологічний напрямок досліджує комунікацію як експресію, взаємодію та вплив; соціокультурний – як виробництво соціального порядку й, нарешті, критичний аспект убачає в комунікації виключно елементи дискурсивної рефлексії³.

У філософії комунікація розглядається як соціальний процес, котрий може бути пов'язаний або із спілкуванням, обміном думками, поведінкою, або із передаванням за допомогою знаків змістовного висловлення від однієї свідомості до іншої. Висловлення у свою чергу існує на стику обох свідомостей, у діалозі, загальним фоном якого слугує невимушене спілкування, яке має на меті налагодження взаєморозуміння⁴.

Узагалі в більш вузькому сенсі існують декілька підходів до поняття «комунікація». Так, одні вчені розглядають комунікацію як дію, чим підкреслюють односторонність спрямованості процесу передавання інформації й відсутність зворотного зв'язку та визначають тільки його технічний аспект, а саме під комунікацією розуміють процеси перекодування вербальної інформації в невербальну сферу й навпаки⁵. Інші автори вважають комунікацію

¹ Див.: Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук: Ваклер, 2001. — С. 14.

² Див.: Дементьєв В. В. Непрямая коммуникация / В. В. Дементьєв. — М. : Гнозис, 2006. — С. 5.

³ Див.: Крейг Р. Т. Теория коммуникации как область знания / Р. Т. Крейг // Компаративистика-III : Альманах сравнительных социогуманитарных исследований. — СПб. : Социологич. сообщество, 2003. — С. 58–63.

⁴ Див.: Жданова Е. В. Указ. праця. — С. 6.

⁵ Див.: Почепцов Г. Г. Указ. праця. — С. 14; Хващевская Л. Медиасредства и общие условия успешности коммуникативного процесса / Л. Хващевская //

спільною діяльністю (тобто взаємодією), при здійсненні якої завжди враховується «адресність висловлювання», тобто ступінь впливу посилення на співрозмовника, і відповідно відбувається двосторонній процес обміну інформацією¹. У літературі існує навіть така позиція, згідно з якою комунікація не стільки виконує функцію безпосереднього передавання інформації, скільки забезпечує саме сприятливе середовище для формування відповідної інформаційної бази².

На окрему увагу заслуговує проблема співвідношення комунікації з іншими категоріями. Так, у науковій літературі термін «комунікація» доволі часто порівнюється з іншим, не менш уживаним терміном «спілкування». Існують декілька підходів. Одні науковці ототожнюють ці поняття та визначають комунікацію як повідомлення, спілкування або як соціальне явище, соціальне спілкування з використанням багаточисельних систем зв'язку, серед яких головною є мовлення³. Наприклад, О. О. Леонт'єв, ототожнюючи ці поняття вважає, що комунікація (спілкування) є не стільки процесом зовнішньої взаємодії ізольованих особистостей, скільки способом внутрішньої організації та внутрішньої еволюції суспільства як цілого, процес, за допомогою якого тільки й може здійснюватися розвиток суспільства, бо цей розвиток спричиняє постійну динамічну взаємодію суспільства й особи⁴.

Інші науковці розмежовують поняття «комунікація» та «спілкування»⁵. Наприклад, М. С. Каган і Т. В. Бородіна вважають, що спілкування, на відміну від комунікації, має «...практично-духовний характер», тоді як комунікація є суто інформаційним процесом, тобто передаванням тих або інших повідомлень⁶. Г. М. Андреева пропонує виокремити в структурі спілкування

Образовательные и воспитательные методики и практики : сб. науч. статей под общ. ред. У. К. Слабина. — Віцебск, 2005. — С. 175–181.

¹ Див.: *Бахтин М. М.* Исследования в лингвистике / М. М. Бахтин. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. — С. 23; *Мальковская И. А.* Знак коммуникативности. Дискурсивные матрицы / И. А. Мальковская. — [2-е изд., испр.]. — М.: КомКнига, 2005. — С. 157.

² Див.: *Мальковская И. А.* Указ. праця. — С. 157.

³ Див.: *Коноваленко М. Ю.* Теория коммуникации : учебник для бакалавров / М. Ю. Коноваленко, В. А. Коноваленко. — М.: Юрайт, 2012. — С. 17.

⁴ Див.: *Леонт'єв А. А.* Психология общения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — [4-е изд.]. — М.: Смысл; Изд. центр «Академия», 2007. — С. 21.

⁵ Див.: *Андреева Г. М.* Социальная психология / Г. М. Андреева. — М.: Аспект Пресс, 2001. — С. 118–124; *Бородіна Т. В.* Социальный диалог: коммуникативные стратегии личностной репрезентации общественных отношений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Т. В. Бородіна. — Ростов н/Д, 2003. — С. 11; *Жданова Е. В.* Указ. праця. — С. 10; *Каган М. С.* Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. — М.: Политиздат, 1988. — С. 143–146; *Парыгин Б. Д.* Анатомия общения / Б. Д. Парыгин. — СПб.: Изд-во В. А. Михайлова, 1999. — С. 27; *Родионов Б. А.* Коммуникация как социальное явление / Б. А. Родионов; отв. ред. В. Е. Давидович. — Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1984. — С. 123; *Соколов А. В.* Введение в теорию социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб.: Изд-во СПбГУП, 1996; *Цимбалюк І. М.* Психологія спілкування : навч. посібник. — [2-ге вид., випр. та доп.]. — К.: ВД «Професіонал», 2007. — С. 6.

⁶ Див.: *Каган М. С.* Указ. праця. — С. 143–146; *Бородіна Т. В.* Указ. праця.

три взаємопов'язані складові: комунікативну, тобто безпосередньо комунікацію, яка полягає в обміні інформацією між особами, котрі спілкуються; інтерактивну (організація взаємодії між особами, які спілкуються), тобто обмін не тільки знаннями, а й певними діями; перцептивну – процес взаємного сприйняття особами та встановлення на цій основі взаєморозуміння¹. Б. Д. Паригін розглядає комунікацію як самостійну змістовну складову в структурі спілкування, яка у свою чергу має власний зміст і форму².

У науковій літературі висловлюється й позиція, згідно з якою спілкування є однією із форм комунікації або одним із її компонентів. Так, І. М. Цимбалюк відносить спілкування лише до одного з компонентів структури соціально-комунікативної активності особистості³. Досить цікавою з цього приводу видається думка Б. А. Родіонова, який зазначив, що будь-яка комунікація є спілкуванням, але не кожне спілкування є комунікацією, тобто можливе існування низки ситуацій, коли спілкування особистостей проходить без комунікативних зв'язків⁴. А. В. Соколов також уважає, що спілкування – це одна із форм комунікаційної діяльності. За підставою цільової спрямованості партнерів автор виокремлює три варіанти відносин учасників комунікації:

1) суб'єкт – суб'єктна взаємодія у вигляді діалогу рівноправних партнерів (безпосереднє спілкування);

2) суб'єкт – об'єктна взаємодія, яка притаманна комунікативній діяльності у формі керування, тобто коли один суб'єкт розглядає іншого учасника як об'єкт психологічного впливу, засіб досягнення своєї мети;

3) об'єкт – суб'єктна взаємодія, притаманна комунікативній діяльності у формі наслідування, коли комунікатор обирається реципієнтом як зразок для наслідування, навіть без власного відома⁵.

Існує й інший підхід до проблеми розмежування комунікації та спілкування. Він заснований на понятті «інформаційний обмін» та відстоює позицію, згідно з якою спілкування не вичерпує всі інформаційні процеси в суспільстві. Ці процеси охоплюють усе суспільство в цілому, причому далеко не завжди наділяються формою слова, мовлення або тексту. А спілкування охоплює тільки ті процеси обміну інформацією, які являють собою специфічну людську діяльність, яка спрямована на встановлення й підтримку взаємозв'язку та взаємодії між особами та здійснюється перш все вербально (за допомогою мовлення). Усі ж інформаційні процеси в суспільстві за таким підходом визначаються терміном «соціальна комунікація». Згідно із зазначеною позицією М. Ю. Коноваленко пропонує застосовувати таку термінологію:

— «комунікація» – це інформаційний обмін;

— «соціальна комунікація» – інформаційний обмін у суспільстві;

— «спілкування» – обмін інформації в суспільстві, який здійснюється на різних рівнях, різновид соціальної комунікації;

¹ Див.: Андреева Г. М. Указ. праця. — С. 118–124.

² Див.: Парыгин Б. Д. Указ. праця. — С. 27.

³ Див.: Цимбалюк І. М. Указ. праця. — С. 6.

⁴ Див.: Родионов Б. А. Указ. праця. — С. 123.

⁵ Див.: Соколов А. В. Указ. праця.

— «комунікативний процес» – обмін інформацією між двома особами або між групами співрозмовників за допомогою різних вербальних і невербальних засобів за різними комунікативними каналами¹.

Відповідно до кожного із зазначених підходів, тобто залежно від цільової спрямованості, яка передбачається тією або іншою концепцією, розроблено певні моделі комунікації, кожна з яких орієнтована на соціологічні, семіотичні або, наприклад, психологічні підстави формування. З урахуванням викладеного видається можливим зробити певний висновок стосовно того, що єдності в поглядах на співвідношення понять «спілкування» й «комунікація» в науковій літературі не існує. Кожна із наведених позицій має певне обґрунтування та відображає суттєві ознаки обох понять. Такий стан проблеми спричинений у першу чергу тим фактом, що кожен науковець укладає свій зміст у досліджувані поняття. Це дозволяє нам розглядати поняття «комунікація» в окремому розрізі відносно досліджуваної проблеми.

Поняття комунікації в криміналістиці пов'язане із психологічними аспектами розслідування кримінальних правопорушень у контексті пізнавальної, конструктивної та посвідчувальної діяльності учасників процесу. Тим самим є підстави стверджувати, що на сьогодні комунікація в криміналістиці розглядається як один із видів слідчої (судової) діяльності². На нашу думку, така позиція потребує докладного дослідження з метою встановлення ролі та меж використання комунікативних технологій у правозастосовній діяльності, а також зумовлює формальні підстави для формування інформаційної моделі криміналістичних комунікативних технологій як окремого підходу в теорії комунікації.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА КОММУНИКАЦИИ И ЕЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В КРИМИНАЛИСТИКЕ

Фуникова Е. В.

Рассмотрено понятие коммуникации в широком философском смысле. Исследованы различные подходы к определению сущности этого термина. Показано соотношение коммуникации с такой категорией как общение, а также проанализирована ее криминалистическая природа.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативные процессы, структура коммуникации, общение.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL NATURE OF COMMUNICATION AND ITS APPLICATION IN CRIMINALISTICS

Funikova O. V.

The article deals with the notion of communication in its broad philosophical sense, studies various approaches to the definition of the essence of this term. The article de-

---

¹ Див.: Коноваленко М. Ю. Указ. праця. — С. 20–21, 25.

² Див.: Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — Х. : Право, 2008. — С. 77–78.

monstrates the correlation of communication with such category as social contacts and analyzes its criminalistic nature.

Keywords: communication, communicative processes, communication structure, social contacts.

УДК 343.98

О. В. Синчук, асистент кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук

РОЛЬ ТИПОВИХ ВЕРСІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Розглянуто роль типових версій у розслідуванні вбивств на замовлення. Наведено приклад використання систем типових версій на початковому етапі розслідування вбивств на замовлення.

Ключові слова: версія, інформаційна модель, криміналістична характеристика, кореляційні зв'язки, замовник, посередник, жертва, виконавець, спосіб убивства, мотив.

Серед умисних убивств особливої небезпечності набувають убивства на замовлення, під якими прийнято розуміти навмисне позбавлення життя потерпілого, учинене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також домовленості, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – виконати в інтересах виконавця певні дії матеріального або нематеріального характеру, чи навпаки не вчиняти їх.

Як різновид злочинів убивства на замовлення не є чимось новим в історії людства – вони були відомі за десятки століть до нашої ери. Учинялися вони й за радянських часів – на побутовому рівні, у кримінальному середовищі та навіть у вищих ешелонах влади, але в Кримінальному кодексі як самостійний склад злочину не виокремлювались. У роботах вітчизняних науковців-криміналістів зазначеного періоду вбивства на замовлення також не досліджувалися¹.

У КК України вбивство на замовлення як самостійний підвид корисливого позбавлення життя іншої особи з'явилося лише в 1996 р. На початку 90-х років ХХ ст. у зв'язку зі змінами в соціальній, економічній та інших сферах убивства на замовлення значно поширилися як засіб вирішення конфліктів між кримінальними угрупованнями та в побуті й певною мірою стали дестабілізуючим чинником у суспільному житті країни. Так, за період з 1986 по 1995 р. кількість цих злочинів зросла втричі. З них третина зали-

¹ Див.: Расследование убийств. — М. : Госюризат, 1954; Руководство по расследованию убийств. — М. : Юрид. лит., 1977.